

музыка

ВР774+78

ГІСТАРЫЧНЫЯ ЛЁСЫ ЗВАНОЎ

В. В. КАВАЛІЎ,

дацэнт кафедры музычнага выхавання і харавога дырыжыравання
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта
імя Максіма Танка, кандыдат педагагічных навук

Уся гісторыя існавання званоў дэманструе дзіўныя і поўныя глыбокай пашаны адносіны людзей да гэтых неардынарных стварэнняў чалавечых рук. Наўрад ці знойдзеца яшчэ які-небудзь музычны інструмент, што займаў бы ў гісторыі сусветнай культуры і чалавечага грамадства такое важнае месца. Звяртаючыся да гісторыі званоў, цяжка нават пералічыць усе тыя ролі, якія адыгрывалі яны ў жыцці людзей, усе тыя функцыі, якія выконвалі, усе тыя падзеі, непасрэднымі ўдзельнікамі якіх яны з'яўляліся. Таксама складана ўявіць і тую сацыяльную значнасць, якую мелі і маюць да гэтага часу званы ў жыцці людзей. Балансіруючы паміж рэальнасцю і містыкай, званы і зvon сталі важнымі сімваламі чалавечага быцця, што змяшчаюць у сабе нешта непадуладнае чалавечаму разуменню. Усё гэта і вызначыла тую асаблівую ўвагу, якую людзі ўдзялялі званам.

АСВЯЧЭННЕ І ХРЫШЧЭННЕ ЗВАНОЎ

Адным з першых знакаў праяўлення шанавання званоў у гісторыі хрысціянскага свету стала ўвядзенне абраду асвячэння званоў перад іх падыманнем на званіцу. Гэты звычай з'явіўся ў перыяд пантыфікату папы Грыгорыя I Вялікага (590—604 гг.). На Русі абрад асвячэння звона быў дапоўнены чытаннем пэўных малітваў пры закладванні звона і адпраўленнем малебну перад пачаткам заліўкі.

У канцы X ст. з'яўляецца і абрад хрышчэння званоў. Яго ўвядзенне звязана з імем папы Іаана XIII, які ў 968 г. асвяціў вялікі зvon і даў яму імя Іаан. Пад час хрышчэння над званам чыталіся малітвы, яго аблівалі вадой, акурвалі ладанам, мазалі мірам, надзявалі на яго хрысцільную кашулю і давалі яму імя. Звону таксама трэба было мець хросных бацьку і маці, якія разам са святшчэннікам (пасля надання звону голасу і імя) павінны былі ўдарыць у зvon кожны па тры разы. Такім чынам, абрад хрышчэння звона быў складзены на ўзор абраду хрышчэння чалавека, правобразам якога з'яўляецца хрышчэнне самога Хрыста.

ІМЁНЫ ЗВАНОЎ

Асаблівыя адносіны да званоў, як да жывых істот, выяўляліся і ў традыцыі даваць ім імёны (незалежна ад абраду хрышчэння). Імёны званам давалі са старажытных часоў. Першая імянная назва звона адносіцца да XIII ст. Ва Усцюжскім летапісе сказана: «Князі Растоўскія, Дзмітрый і Канстанцін Барысавічы, паслалі з Растова на Усцюг Вялікі... зvon Цюрык». Самыя раннія імёны былі звязаны з прызначэннем, функцыямі званоў: «Вечавы», «Набатны», «Благавястун», «Дарожны», «Асадны» і да т. п. На званіцы Успенскага сабора, што ў Растове Вялікім, вісіць зvon «Галадар». Паводле падання, ён быў адліты ў год неўраджаю і эпідэміі. У яго званілі ў дні Вялікага посту ў памяць аб вялікім голадзе і моры, што напаткалі людзей.

Вельмі часта назвай зvon быў абавязаны якой-небудзь асаблівасці свайго гучання, формы або вагі. Званы з няроўным гукам і бразгатаннем атрымлівалі імёны «Казёл» ці «Баран», з моцным і гучным тонам — «Лебедзь», падобным на роў — «Мядзведзь», з мяккім і прыемным — «Красны». Зvon «Рэут» вядзе сваю назву ад старадаўняга рускага слова «ревун». Нярэдка сустракаюцца званы, назва якіх паходзіць ад іх вагі: «Сямісотны», Царзvon.

Імёны даваліся па назве месца паходжання звона («Наўгародскі», «Растоўскі», «Слабадскі», «Нямчын», «Карсунскі», «Галандзец», «Татарын»), свята, пад час якога ён гучаў («Успенскі»), службы, да якой званіў («Будзённы», «Усядзённы», «Поліялей»). Зvon маглі назваць па імёнах анёлаў, святых людзей, хрысціянскіх святых («Крыж», «Незгаральная купіна», «Гаўрыіл», «Георгій», «Макарый», «Сысой»), у памяць аб чалавеку, на чые сродкі ён быў адліты («Гадунёўскі»).

Імкненне людзей зблізіць зvon з чалавекам знайшло сваё адлюстраванне ў назвах, што даваліся часткам звона. У яго, як і ў чалавека, ёсць цела, галава, плячо, шыя, вушы, губа, язык. Ёсць кашуля, каўпак, свой крок.

Акрамя індывідуальных імёнаў, званы маюць назвы ў адпаведнасці з фактурай іх гучання: «басовыя», «пераборныя» або «альтовыя» (на якіх вядзецца асноўная мелодыя звона), «завонныя» або «цінькі» (для дробнага звону).

ФУНКЦЫІ ЗВАНОЎ

У чалавечым грамадстве звон ператварыўся ў асобны знак, які апавяшчае аб часе малітвы, весялосці, журбы, няспанья і адыходу да сну, часе вайны і міру. У гісторыі сусветнай культуры склаўся шэраг як царкоўных, так і свецкіх функцый бытавання звонаў.

Аб прызначэнні звона як інструмента царкоўнага гаворыцца ў ладзе асвячэння кампана (звона): «...усе, хто чуюць звон яго, днём ці ноччу, паўстануць для ўслаўлення імя Бога... званам яго суцішаць і спыняць моцныя вятры, гром і маланкі, бяздожджыцу... ад усіх верных, што звон яго чуюць, адганяць усю сілу каварства і паклёпу нябачных ворагаў...». У «Законе Божым» вызначаюцца наступныя функцыі звону:

- склікаць веруючых да богаслужэння;
- выяўляць урачыстасць царквы і яе богаслужэнняў;
- быць гаворачымі вуснамі царквы, напамінаючы аб ходзе часу і аб вечнасці, «калі часу ўжо не будзе» (Апак. 10, 6);
- абвяшчаць аб урачыстых і сумных падзеях у жыцці народа;
- апавяшчаць непрысутных у храме аб часе адпраўлення асабліва важных частак богаслужэнняў.

Акрамя таго, звон выкарыстоўваўся пры хрышчэнні дзіцяці. Ні адно вячанне не абыходзілася без звонаў. Званы праводзілі чалавека ў апошні шлях. Усе рэлігійныя святы суправаджаюцца званам. Раней пад час Велікоднага тыдня («званільнага тыдня») усе жадаючыя званіць маглі свабодна падысці да звонаў. Гэты звычай захаваўся і да нашых дзён, як і прымаўка «В Светлую седмицу кто не звонарь!».

Не менш значную ролю адыгрывалі званы і ў мірскім жыцці чалавека. У многіх гарадах Еўропы і Русі гук звона збіраў людзей на сход для вырашэння важных і неадкладных задач. Цэлыя званавыя дружыны ахоўвалі старажытныя рускія гарады. Ці то бунт, ці то смута, ці то ваенная пагроза — гучаў «успуджваючы» або «набатны» звон. Вораг падыходзіў да сцен горада — гучаў «асадны» звон.

Званам указвалі дарогу падарожнікам, якія заблудзіліся ў непагадзь. Званы білі трывогу, калі здараўся пажар ці іншае бедства. Яны склікалі воінаў, калі ўспыхваў мяцеж або наступалі непрыяцель. Звон вітаў пераможцаў і знатных гасцей.

З XIII ст. караблі заходнееўрапейскіх краін былі аснашчаны званамі (на рускім флоте яны

з'явіліся толькі ў другой палавіне XVII ст.). Гук суднавага звона (рынды) адмяраў поўдзень трайным ударам. Акрамя таго, звон стаў асобай мовай караблёў, папярэджваючы іх сутыкненні ў тумане.

Ужо ў эпоху праўлення франкскага караля Карла Вялікага (742—814 гг.) званы набылі статус дзяржаўнага набытку. Мастацтва звонавай справы атрымала шырокае распаўсюджанне, заахвочваліся ўмелыя майстры звонавага ліцця, многія храмы набывалі свой «голас», вызначаўся парадак вывазу звонаў за межы краіны.

Для гарадоў-рэспублік мінулага званы з'яўляліся сімвалам суверэннасці і дзяржаўнасці, былі часткай нацыянальнай самасвядомасці народа. Не было большай кары для апальнага горада, чым пазбаўлення звона ці забарона званіць у званы. Пазбаўленне звона азначала страту незалежнасці, было знакам бяды і тугі. Так і адбылося на Русі ў 1510 г., калі вялікі князь маскоўскі Васіль III прыслаў у пакораны Пскоў дзяка Далматава з загадам адабраць у пскавічоў іх вечавы звон. І, як піша летапісец, пскавічы «ударіша челом в землю, не могли против его ответа дать от слез и туги сердечные. Только тые не испустили слез, иже младенцы, сосущие млеко. И бе тогда во Пскове плач и стенание во всех домах, друг друга обнимающе. И спустиша колокол вечной у святой Троицы и начаша псковичи, на колокол смотря, плакати по своей старине и по своей воле...». Некалькі раней такі ж лёс напаткаў і Ноўгарад, калі ў 1478 г. вялікі князь маскоўскі Іван III, заваяваўшы горад, пазбавіў яго звона — сімвала вольнага горада.

Званы прыдавалі жыццю гарадоў і вёсак асобы дакладны і гучны рытм. Ужо з XIV ст. у гарадах Еўропы распаўсюдзілася традыцыя штодзённага трыадзінага (раніца — дзень — вечар) звону.

Звон служыў сігналам да пачатку той ці іншай дзейнасці:

- «Варотны звон» гучаў, калі зачыняліся вароты;
- «Сонны звон» адзначаў час легчы спаць;
- «Працоўны звон» у Аахене ўказваў пачатак і заканчэнне работы;
- «Піўны звон» у Гданьску даваў дазвол на адкрыццё ўвечары дзвярэй піцейных дамоў, а па загаду «Звана п'яніц» у Парыжы дзверы піўных зачыняліся;
- «Звон дзівакоў» у Ульме гучаў з надыходам цемры. Пасля гэтага было даволі небяспечна гуляць па вуліцах горада;
- пад удары «Хлебнага звона» ў Турыне гаспадыні прымаліся мясіць песта;
- па закліку «Звона чыспіні» жыхары Бона выходзілі з дамоў падмятаць вуліцы;
- звон «Гандляркі рыбай» у Бавэ быў сігналам да адкрыцця рыбных і іншых прадуктовых крам;

— па сігналу «Ганіцеля гуляк» у Этампе тушылі агні.

У падзей, якія выпадалі з размеранага рытму паўсядзённага жыцця горада, былі свае званы:

— «Звон беднага грэшніка» ў Лондане апавяшчаў аб пакаранні смерцю злачынца;

— «Крывавы звон» у Кельне склікаў публіку ў гарадскі суд;

— «Звон смерці» ў Страсбургу грымеў, калі гораду пагражала небяспека. Ён склікаў на ратушную плошчу грамадзян, здольных насіць зброю;

— «Працэнтны звон» Фрэйбурга прызначаў тэрмін выплаты старых даўгоў;

— «Звон ганьбы» ганзейскіх гарадоў апавяшчаў аб банкруцтве купца.

Часам менавіта звон становіўся тым знакам, з якога пачыналіся лёсавызначальныя падзеі ў жыцці таго ці іншага народа:

— у 1282 г. звон да вячэрні ў царквах Палерма паслужыў сігналам да пачатку так званай сіцылійскай вячэрні — паўстання сіцылійскага народа супраць французскіх захопнікаў;

— 24 жніўня 1572 г. звон у Парыжы стаў сігналам да страшнай Варфаламееўскай ночы;

— 4 ліпеня 1776 г. «Звон свабоды» азнаменаваў сваім гулам першы Дзень незалежнасці ЗША;

— 16 верасня 1810 г. звон горада Далорэс падняў мексіканскі народ на паўстанне супраць іспанскіх заваёўнікаў. Сёння гэты звон вісіць у Мехіка над цэнтральным балконам прэзідэнцкага палаца, яго званам адкрываецца штогадовае святкаванне памятнага дня.

Але былі ў званой і страшныя функцыі. Так, у сярэднія вякі звон выкарыстоўвалі ў якасці прылады кары. Асуджанага саджалі пад звон, і гук звона ўмярцвяў яго.

ЗАБАБОНЫ І ЛЕГЕНДЫ

Асаблівыя адносіны людзей да званой ператваралі іх у свядомасці простага народа ў нейкія містычныя істоты і параджалі шматлікія забабоны, што надзялялі званы звышнатуральнымі якасцямі. І чым больш незразумелымі былі падзеі, тым больш устойлівымі і лёгка прымаемымі на веру становіліся забабоны. Іх распаўсюджанне набыло настолькі масавы характар, што ў 789 г. ужо ўпамануты франкскі кароль Карл Вялікі з мэтай устанаўлення нейкай мяжы паміж верай і забабонамі быў вымушаны выдаць адпаведны капітулярый, што забараняў хрысціце званы. Аднак пасля смерці Карла аб гэтым указе забылі, хрышчэнне званой было адноўлена, а забабоны як жылі, так і працягвалі жыць, дапаўняючыся ўсё новымі і новымі.

Існавалі шматлікія ўяўленні аб звоне як носьбіце добрага пачатку, які ахоўвае ўсё жы-

вое ад злых і цёмных сіл. Гэтыя ўяўленні, што склаліся яшчэ ў часы язычніцтва, прадоўжылі сваё існаванне і пасля прыняцця хрысціянства. Не выпадкова на адным са званой у Відэнкопе нанесены наступны надпіс: «Пакуль я званю, няхай далёка адступяць агонь, град, гром, маланка, голад, зараза, меч, д'ябал і бязбожны чалавек».

Сярэдневяковы еўрапеец верыў, што:

гук асвечанага звона адхіляе падкопы д'ябла, маланкі, буры, град, голад, эпідэміі;

пачуць на ростанях ці раздарожжы званочак — да вяселля, але звон — да смерці;

калі пры ліцці звона ў сплаў была кінута змяя, то звон ахоўвае ад змей;

калі нямы напіша сваё імя на звоне, то займее голас;

псіхічна хворы вылечыцца, калі вып'е вадугу са звона, як з чашы;

да глухога вернецца слых, калі акурваць яго дымам ад спаленай вяроўкі звона;

кавалачак вяроўкі звона, пасыпаны соллю і апушчаны ў пойла для жывёлы, робіць яе больш здаровай;

калі салёную вяроўку звона з'есць цельная карова, то цялё будзе добра расці;

змазка восі, на якой сядзіць хісткі звон, дапамагае зажыўленню ран і зрастанню пераламаў;

вада, якой быў абліты язык звона, дапамагае ад колікаў у жываце;

ступіць праз парог адначасова з пачаткам звону — добры знак.

Не ў меншай ступені забабоны атрымалі распаўсюджанне і на тэрыторыі ўсходніх славян. Званам прыпісвалі здольнасць вылечваць ад хвароб, выганяць нячыстую сілу, развейваць падкопы і злыя чары, адхіляць навальніцу.

Ва ўсіх сумных падзеях, што здараліся са званам, бачылі дрэннае прадвесце. Бяду прадракаў звон, які трэснуў або ўпаў са званіцы, звон, у якога сарваўся язык. У сусветнай культуры існуе нямала легенд аб самаадвольным звоне, што таксама прадвешчаў усялякія бедствы. Найстаражытным з такіх паданняў з'яўляецца легенда аб самаадвольным гучанні манастырскіх званой у момант смерці св. Баніфацыя ў 754 г.

Да нашых дзён дайшлі паданні аб звоне Свята-Мікалаеўскай царквы ў іспанскім горадзе Вялілья, у сплаве якога быццам бы раствараны адзін з трыццаці срэбранікаў Іуды. Гэты звон лічыўся беспамылковым прадказальнікам бед Іспаніі: сваім самаадвольным званам ён прадказаў у 1527 г. вайну з Францыяй, у 1558 г. — смерць Карла V, у 1564 г. — эпідэмію чумы, у 1568 г. — гібель дона Карласа, наследніка іспанскага прастола, у 1598 г. — смерць Філіпа II.

Бачанне звона ў сне таксама прадракала негатыўныя вынікі. І ў нашы дні соннікі папярэджаюць, што:

убачыць у сне расколаты ці запацелы звон або сарваны язык — прыкмета няшчасцяў;

званіць самому — прадвесце хваробы і няўдач;

убачыць разбіты звон або звон, які гайдаецца, азначае бяду, звон, які падае, — псіхічнае расстройтва;

пачуць пахавальны звон — нечаканыя сумныя навіны або хвароба блізкага чалавека...

Тым не менш, як бы мы ні адносіліся да таго, аб чым апавядаюць забавы, сучасныя навуковыя даследаванні сапраўды пацвярджаюць, што звонавы гук мае пэўныя лячэбныя ўласцівасці. І сакрэт тут не толькі ў веры. Са старажытнасці людзі ведалі, што гук звона аказвае вялікае ўздзеянне на духоўны і фізічны стан чалавека, на яго душэўны настрой. Па даных даследаванняў сучасных урачоў-псіхіятраў, гук звона адцягвае ад дрэнных учынкаў, схіляючы да добра, адганяе ляготу і тугу.

Вучоныя інстытута літасферы, даследаваўшы звонавы гук, упэўніліся, што ён згубна дзейнічае на ўзбуджальнікаў некаторых захворванняў. На сённяшні дзень маюцца навуковыя даныя, якія пацвярджаюць, што ультрагукавая хваля звону знішчае многія хваробатворныя мікраарганізмы, аказвае антысептычнае дзеянне. У Старажытнай Русі існаваў звычай пад час эпідэміі званіць у званы. Было заўважана, што большасць вёсак і гарадоў, дзе пад час павальных эпідэміяў гучаў звон, хваробы абыходзілі. Або такі спосаб: вялікія званы завешвалі хусткамі, абдымалі рукамі — і вылечваліся ад хвароб. Хусткі ж насілі ад галаўнога болю.

Разам з забавамі званы былі акружаныя чудаўнымі легендамі і павучальнымі павер'ямі. Як не ўспомніць аб легендарным горадзе Кіцежы, што, згодна паданню, у часы татара-мангольскага нашэсця, каб не дастацца ворагу, звнік з вачэй, і толькі гук яго звонаў чуецца з той пары над возерам.

Аналагічныя павер'і ёсць і ў іншых народаў свету. Так, брэтонская легенда апавядае пра зачараваны сабор Іс, што спіць пад хвалямі і толькі на нейкі час узнікае над водамі ў гучанні звонаў і спевах манахаў. Жыхары ж Сінайскага паўвострава расказваюць аб «Звонавай гары» (Джэбель-Накуг), у недрах якой быццам бы знаходзіцца вялікі манастыр. У вызначаны час гучаць яго званы, склікаючы манахаў на малітву.

Да павучальных можна аднесці легенду, якая звязана з імем Карла Вялікага. У ёй расказваецца аб пакаранні майстра, што папрасіў у імператара для адліўкі звона серабро і прысвоіў сабе выданыя яму сярэбраныя зліткі. Але злодзей не змог пакарыстацца ўкрадзеным добром. Пасля таго як звон быў падвешаны, яго язык сарваўся і забіў падманшчыка.

Лічылася, што званы змаўкаюць у няволі ці на чужыне. Згодна павер'ю, князь суздальскі і вялікі князь уладзімірскі Аляксандр Васільевіч (памёр у 1331 г.) вывез з Уладзіміра ў Суздаль вечавы звон. Але на новым месцы «колокол не начал звонити, яко же был в Володимире: и виде Александр, яко сгрубил Святой Богородицы, и пакы везти в Володимир и поставили его в свое место, и пакы бысть глас яко же и прежде богоугоден».

ЛЕСЫ ЗВАНОЎ

Ва ўсе часы званы ўяўлялі сабой немалую матэрыяльную вартасць, валоданне імі было прэстыжным для ўладатрымальнікаў. Такія адносіны мелі і адпаведныя вынікі для саміх звонаў. Званы з пакараных гарадоў былі жадыным трафеем. Лічылася справай гонару для пераможцаў адабраць іх у пераможаных. Іх зрывалі са званіц, пераплаўлялі на гарматы і манеты. Калі для маладой расійскай арміі спатрэбіліся гарматы, то па загаду Пятра I з многіх цэркваў былі зняты званы і адпраўлены на пераплаўку.

У розных краінах, у розныя часы, у розных народаў званам не толькі аддавалі пашану, але і каралі іх, калечылі, бралі ў палон, ссылалі... Як усёмагутныя абыходзіліся з нялюбымі ім людзьмі, так жа яны абыходзіліся і са званамі. Іх лёсы ў многім былі падобныя на лёсы людзей, моцна ўплываючыся ў гісторыю сусветнай культуры.

У 1540 г. па загаду караля Карла V быў адбіты край у гарадскога звана мяцежнага горада Рэнта. Пасля такой экзекуцы звон страціў свой «незалежны голас» і быў прыдатны толькі ў якасці «зязюлі для гадзінніка».

Шырока распаўсюджаным пакараннем за якую-небудзь правіннасць было для звонаў адсяканне ў іх вуха. Такія званы атрымлівалі мянушку «Карнавухі». Вядома гісторыя «Угліцкага» звона. У 1591 г. па загаду Барыса Гадунова гэты звон высцебалі бізунамі, яму адсеклі вушы, вырвалі язык і саслалі яго ў Сібір, у Табольск, за тое, што ён «паведаміў» пра забойства царэвіча Дзмітрыя ў г. Углічы. Са ссылкі яго вярнулі толькі праз 3 стагоддзі — у 1892 г.

Цар Аляксей Міхайлавіч (1629—1676 гг.) пасля перамогі над Польшчай адправіў у Сібір шмат палонных палякаў і літоўцаў, а з імі і іх званы.

У 1681 г. «Набатны» звон Маскоўскага Крамля быў пасаджаны ў Нікольска-Карэльскі манастыр за тое, што сваім званам парушыў сон цара Фёдара Аляксеевіча.

У 1771 г. імператрыца Кацярына II загадала зняць і вырваць язык у «Набатнага» звона Маскоўскага Крамля за заклік народа да бунту.

Часта людзі, не маючы рэальнай магчымасці адкрыта выступіць супраць сваіх непрыяцеляў, у адплату распаўляліся са званамі, ба-

чачы ў іх такіх жа рэальных ворагаў. Так, у 1498 г. фларэнційцы, выяўляючы сваю нянавісць да манахаў манастыра Св. Марка, папаздзекваліся са званоў гэтага манастыра. Спачатку званы хвасталі, затым вырвалі ў іх языкі і пад улюлюканне натоўпу вазілі па вуліцах на павозцы, запражанай аслom.

Званы гінулі або часткова псаваліся пры пажарах. У 1737 г. у Маскве ўспыхнуў пажар. Ад гэтага пажару пацярпеў славыты Цар-звон. Ад нераўнамернага ахаладжэння пры тушэнні агню распалены звон даў трэшчыну. Ад яго адкалоўся кавалак вагой 11,5 т (з 202 т). Яго першапачатковая гучнасць была ўжо не тая. У XIX ст. Цар-звон быў устаноўлены на пастамента побач з Цар-гарматай.

Але ніякія нашэсці, акупацыі, загады цароў, пажары і стыхійныя бедствы разам узятыя не нанеслі таго страшэннага ўрону, які прычыніла званам і наогул расійскаму праваслаўю савецкая ўлада на чале з бальшавікамі. На працягу амаль усёй гісторыі савецкай дзяржавы, пачынаючы з рэвалюцыі і да сярэдзіны 60-х гадоў, званы знішчаліся з году ў год.

Асабліва разбуральнымі былі 20-я і 30-я гады, у якія ішла бескампрамісная барацьба з рэлігіяй. Закрываліся і развальваліся храмы, паўсюдна праводзіліся арышты і расстрэлы служыцеляў царквы і проста веруючых. У 1930 г. у Маскве быў забаронены звон. Пад лозунгамі барацьбы з рэлігійнай чумой, класавымі ворагамі, збору каляровых металаў на справу індустрыялізацыі краіны званы скідваліся са званіц і ішлі на пераплаўку або ва ўтыль. Гучалі таксама прапановы аб продажы іх за мяжу.

Сёння цяжка падлічыць страты царквы і яе званоў. У адной толькі Маскве налічвалася каля двухсот званоў вагой ад 100 да 1000 пудоў. З іх некранутымі на ранейшых месцах засталася толькі два. З вялікай колькасці меншых званоў толькі 28 удалося схаваць у музеі «Каломенскае», дзе яны цяпер і знаходзяцца.

У пачатку стагоддзя ў Расіі было 39 званоў вагой па 1000 пудоў і больш (што складала тры чвэрці ад агульнага ліку такіх вялікіх званоў ва ўсім свеце). З іх да нашых дзён дайшло ўсяго толькі пяць: «Сысой», «Полялей» (Растоў Вялікі), Цар-звон, Вялікі Успенскі, «Рэут» (Масква).

Антырэлігійная кампанія 20—30-х гадоў закрнула і Беларусь. Пачынаючы з 1 студзеня 1930 г. з 1022 праваслаўных храмаў, што знаходзіліся на тэрыторыі БССР, на «культурныя і гаспадарчыя патрэбы» былі пераабсталяваны 573 царквы. Апошняя праваслаўная царква Мінска — Святой роўнаапостальнай Марыі Магдаліны — была закрыта 28 ліпеня 1937 г., а ўлетку 1939 г. спыніла сваю дзейнасць апошняя царква Мінскай епархіі ў Бабруйску. На тэрыторыі Беларусі былі знішчаны амаль усе званы, захаваліся толькі тыя, што былі перададзены музеям.

І ўсё ж, нягледзячы на рэгулярна праводзімыя дзяржавай антырэлігійныя кампаніі, у народзе працягвала жыць любоў да званоў. Здаралася, што жыхары хавалі званы ад улад. Часам жа іх не проста хавалі, але адстойвалі ў адкрытай барацьбе. Тое ж адбывалася і ў гады Вялікай Айчыннай вайны, але ўжо ў дачыненні да фашысцкіх захопнікаў. Так, жыхары беларускага горада Клецка знялі і схавалі ад фашыстаў званы старажытнага храма. І толькі праз 42 гады адзін з іх быў выпадкова знойдзены ў пячаным кар'еры. Гэта аказаўся звон, адліты ў 1705 г., вагой больш за тону. Астатнія па-ранейшаму ляжаць у зямлі, чакаючы свайго часу.

У гады Вялікай Айчыннай вайны ўлада аслабіла забароны на царкоўную дзейнасць. У 1946 г. звон абвясціў адкрыццё Троіцка-Сергіевай лаўры. Пачынаўся доўгі працэс адраджэння царквы і хрысціянскай веры на нашай зямлі. Аб тым, як гэта адбывалася, будзе расказана ў наступных матэрыялах.